

Jaume Vila Ricart

Sarcènit

Biblioteca **G**lobal

Jaume Vila Ricart

Sarcènit

Edició i pròleg d'Eduard Batlle

f

FONOLL

Juneda, 2026

Aquest llibre s'ha imprès amb paper ecològic procedent de boscos o plantacions certificat amb els estàndards FSC® (Forest Stewardship Council®)

1a edició: març de 2026

© del text: hereus de Jaume Vila Ricart

© de l'edició del text i el pròleg: Eduard Batlle

© de les característiques d'aquesta edició: Editorial Fonoll

Disseny de col·lecció i maquetació: Núria Mirada (La Mirada Gràfica)

Il·lustració de la coberta: Jordi Jové Viñes

Correcció lingüística: Núria García Caldés

Impressió: DcPlus Serveis Editorials

Editat per: Editorial Fonoll, SL

Espai Lo Cub

C/ Major, 13 2n · 25430 Juneda

www.editorialfonoll.cat

ISBN: 978-84-10220-49-2

Dipòsit legal: L 26-2026

Advertiment legal:

Està rigorosament prohibida, sense l'autorització dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment, inclosos la reprografia i el tractament informàtic.

Amb el suport de:

**Fundació
Canals d'Urgell**

**AJUNTAMENT
DE MOLLERUSSA**

Ajuntament de Lleida

PRÒLEG

Sarcenit, o novel·lar la terra

La permanència en un lloc promou una identificació que és com un desdoblament: la persona es reconeix en les coses de l'entorn. De la identificació i el desdoblament en sorgeix una estimació, ja que de l'hàbit neix l'amor: l'arrelament. I l'amor és creador perquè provoca l'obra, l'acció, la intervenció per expressar el vincle, per conservar, per explicar i donar a conèixer allò que s'estima. Jaume Vila Ricart ens va voler explicar, per mitjà de la seva obra, la plana d'Urgell. I segurament va ser la persona més indicada, perquè difícilment trobaríem algú amb un grau d'identificació i coneixement d'aquest racó del país millor que ell.

Un polímata al Pla d'Urgell

En una carta enviada a Manuel de Pedrolo, datada el 29 d'abril de 1956, l'escriptor Miquel Lladó exposa el següent: «A Mollerussa, al costat d'alguns simis, he descobert un xicot interessant: Vila Ricart, autor d'una novel·la finalista del premi Nadal. Li he parlat de tu i li deixaré un llibre teu. Té sang de poeta, però és a mig camí de novel·lista».

Nascut a La Fuliola el 1917, Vila Ricart va quedar marcat per una infantesa viscuda al Castell del Remei, la finca agrària dels Girona on el seu pare va anar a fer de cap d'explotació el 1923. Allà, en aquell veritable *locus amoenus* urgellenc, el futur escriptor va encaminar-se cap a una doble vessant lectora: la de les lletres escrites als llibres que devorava a la biblioteca del castell, i la del llibre obert que és la naturalesa i les formes de vida que hi conté. En un entorn d'aital fertilitat no podia passar altra cosa que l'enriquiment espiritual del jove: alternava el contacte amb els qui dia a dia trepitjaven la terra i amb els prohoms que visitaven la finca, sovint literats i artistes com l'etnògraf Valeri Serra i Boldú, Josep Obiols —autor de les pintures del Santuari de la Verge del Remei— o l'escultor Josep Maria Camps. Potser per això s'explica una precoç inclinació per la creació de relats que enviava a publicacions com

la pàgina infantil del suplement «Esplai», del diari *El matí*, on els va veure publicats per primer cop. Va estudiar intern a l'Institut Borrell d'Alella i es diplomà més endavant com a tècnic en obres hidràuliques per la International School de Boston en una formació que va seguir per correspondència. Això va configurar una personalitat caracteritzada per una ment oberta, brillant, apta per allò tècnic i per allò humà.

Tot plegat va concretar-se en la capacitat de compaginar amb èxit una faceta creativa amb una dilatada trajectòria com a enginyer a l'oficina tècnica del Canal d'Urgell, empresari d'èxit amb la societat Vila-Brufau i la dedicació a l'ensenyament. I, en paral·lel, en el desenvolupa la seva creativitat en múltiples direccions, ja que Vila Ricart no només va escriure i va fer-ho bé, sinó que va ser un músic notable —lletrista i coautor de l'himne del Pla d'Urgell—, un pintor que va veure la seva obra exposada en sales d'Europa i d'Amèrica del Sud i va endegar nombroses revistes —*El Pla, Bellestar, Urgell...*— a part de col·laborar en premsa —*La Mañana, Valls d'Andorra...* La poesia va ocupar la darrera etapa de la seva vida, i va formar part del seminari d'investigació poètica Poesia viva, que dirigia a Barcelona el poeta Josep Colet i que tenia a la Cova del Drac el punt de trobada i recitació. Fruit d'aquesta vinculació aparegueren els dos volums de poesia: *40 sonets de llum i fosca*, un exercici de mestratge a partir de variacions sobre l'estructura del sonet, i l'introspectiu *Les roses negres*. Per bé que el veritable *tour de force* va ser l'elaboració del monumental estudi *Els Canals d'Urgell i la seva història*, publicat el 1992: s'hi exposa en detall la història del canal, amb nombrosíssimes dades i fotografies, i representa la referència ineludible per a tothom que vulgui informar-se sobre una infraestructura que va canviar-ho tot. Una obra que fou el resultat d'una vida d'investigació i d'estima pel Pla d'Urgell. Però, és clar, abans de tot això hi hagué *Sarcenit*.

La gènesi de l'obra

A la darrerria dels anys quaranta, el jove Vila Ricart va llançar-se a l'aventura d'escriure una novel·la i enviar-la al premi més important que existia: el Nadal. En una entrevista a la revista *Isard* explica que

donada la manca d'entorn literari i facilitador va pensar que la millor manera de valorar objectivament les bondats del que havia escrit seria participar al premi: «L'obra la vaig presentar al Premi Nadal més que res perquè me la jutgessin, ja que no trobava cap persona que hagués estat “empapada” de Tolstoi, o bé de tots aquests autors i que pogués jutjar aquesta tendència. Manera: presentar-ho al Nadal». I a fe de Déu que se'n va sortir perquè, independentment que no s'endugués el guardó en la setena edició de l'any 1951 —que fou per a Elena Quiroga amb *Viento del norte*—, l'obra va ser destacada entre una vintena de finalistes «por su singular calidad».

I sense saber-ho, esdevenia triplement pioner: iniciava la tradició novel·lística al Pla d'Urgell, presentava la primera novel·la sobre l'epopeia que va significar la construcció del canal i la consegüent rotunda transformació de les terres de la plana, i publicava una de les millors novel·les escrites en l'àmbit de Ponent en el temps imminent a la finalització de la guerra.

No cal dir que la novel·la, publicada per la peculiar editorial d'Alberto Gimeno-Sorolla, va aparèixer en castellà ateses les circumstàncies de l'època. Precisament l'any 1951 els documents interns del règim començaven a parlar de las «nuevas normas sobre idiomas regionales» per referir-se a l'esperit amb què serien tractats després de la prohibició total del 1939 i de la mínima tolerància a partir del 1946. Sobre aquest particular Vila Ricart en va parlar en nombroses ocasions, i no va aturar-se fins que no la veié publicada en català molt tardanament, l'any 1985 en l'edició de Laertes. Entrevistat per Josep Antoni Massana, deia: «Per què aparegué en castellà? Eren uns temps i circumstàncies especials: els anys quaranta i el català estava proscrit. Mira: jo soc català i fill de l'Urgell i vaig escriure una novel·la sobre uns homes d'Urgell i d'una època —pestes, rovinas, lluites, construccions del Canal, etc.— que tan sols afecta l'Urgell. Com puc fer parlar els nostres besavis en una llengua que no era la seva?». A més, cal afegir que les tises de la censura no van estalviar la feina en diferents episodis de l'obra, de manera que la novel·la que va veure la llum distava força de ser la que l'autor hauria volgut. La prova del que diem són els més de 130 canvis que l'escriptor va intro-

duir a la versió en català del 1985, així com la reincorporació parcial de fragments que n'havien estat censurats.

El paisatge com a protagonista

No es tracta aquí d'avançar al lector elements de la trama, però sí d'advertir-li que l'aparent fluïdesa de la novel·la que té entre les mans és enganyosa, i fa de *Sarcènit* un veritable *crossover* literari. Així, aparentment, ens trobem davant d'una novel·la d'iniciació amb elements costumistes: la cuina per la vida d'un orfe Pere Claver Trepas. En aquest sentit, la novel·la participa de tots els elements propis d'aquest gènere i veiem en les peripècies del jove els perills que ha d'afrontar en el trànsit a l'edat adulta, la mirada llangorosa cap a la infantesa que queda enrere, el repte per la vida que cal conquerir, l'aparició de l'interès sexual, de les rivalitats i de la necessitat de «matar el pare», en aquest cas adoptiu i representat per la figura de l'Ermengol.

Però el protagonista de carn i ossos que és Pere Claver Trepas acompanyat per un vell casal familiar: Sarcènit. La casa pairal i les seves terres esdevenen el centre de les preocupacions d'una constel·lació de personatges que s'hi senten atrets per l'atàvic magnetisme de la possessió i l'explotació del tros. El casalot no és una simple referència d'espai ni un punt concret del paisatge, sinó que aconsegueix ser el protagonista indirecte de la novel·la, perquè és la dèria de Pere Claver Trepas, n'és el seu alfa i omega. Afegim-hi, aquí, l'element històric essencial que permet comprendre el moment clau en què ens trobem: la segona meitat del segle XIX. La depressió central catalana o gran plana urgellenca —l'antic Mascançà del temps dels moros—, extensió àrida de terra camps, veurà com finalment un vell projecte de construcció d'un canal que el travessi i l'irrigui es farà realitat. Aquest fet és veritablement l'impulsor d'una trama que també es teixeix amb els fils d'unes formes de vida tradicionals que es transformaran d'una manera irrevocable.

És per això que *Sarcènit* és rellevant en relació a dos conceptes que són fonamentals en la consolidació del discurs literari al voltant del canal d'Urgell. D'una banda, la dialèctica entre la força impulsora dels pagesos i la burgesia barcelonina com a estament emprenedor, una re-

lació no exempta de pujades i baixades, i de conflictes d'interessos en la seva execució; de l'altra, el progrés que dècades després d'enllestida, representà l'obra per aquestes terres i, d'una manera significativa, per tot el país. És aquesta una realitat que Vila ens mostra amb habilitat situant el lector en el moment imminent d'aquests canvis, sense perdre mai de vista que l'element que vehicula tots els esdeveniments és sempre el descabdellament vital del protagonista. L'escenari on succeeix tot plegat, si exceptuem el breu parèntesi viscut a la campanya francesa —la granja o *métairie*—, el podem ubicar amb precisió gràcies a l'alternança de noms reals amb el fictici poble de Terrafort: des de la serra de Bellmunt fins als primers contraforts garriguencs —l'Alfés de Rol Tost—, amb una excursió més al nord per tal d'excavar la mina de Montclar.

El paisatge no és un mer substrat de l'acció que es desenvolupa sinó que assoleix per rang propi una preeminència sense la qual no es pot copsar la profunditat de la novel·la. No és un element objectiu independent de qui el mira. Més aviat és una construcció del pensament i del punt de vista de cadascú. L'existència material d'un entorn intervingut per l'acció humana no pot excloure l'evidència que és la mirada de cada època i societat la que configura els elements conspicus d'allò que anomenem el paisatge del Pla d'Urgell. Per això trobem en la novel·la pors i esperances, intrigues, dubtes, determinacions... que no són res més que la projecció que fan els personatges en relació al lloc on viuen. Els fets històrics i fenòmens socials van íntimament lligats amb una realitat natural que explica el per què de la psicologia d'uns personatges durs, freds, fets a cop de desgràcia: epidèmies de còlera, la rovinada del riu Corb per Santa Tecla l'any 1874, la sequera pertinaç i cruel i l'adoració a la Verge de les Sogues, el treball a preu fet, les migracions i les lluites per la terra. Quan l'any 1951, en una entrevista al diari *La Prensa*, el periodista Jose Antonio Irurozqui demanà a Vila Ricart d'on treia els personatges, l'autor respongué significativament: «La naturaleza me los presenta en la inspiración. Mi fantasía hace lo demás». Hi ha una comunitat que se les ha de veure amb una terra feraç i esquerpa. Lògicament, els tipus resultants no poden anar desaparellats d'aquestes característiques, en la seva manera de ser.

Per tot plegat podem afirmar que un dels mèrits més rellevants de *Sarcènit* és que representa la primera expressió literària del potencial simbòlic de l'Urgell i de les seves transformacions. Les aventures vitals de Pere Claver Trepai, les múltiples trames que s'entrecreixen, les diferents veus que al llarg de la novel·la van reclamant l'atenció convergeixen en un espai concret que no és un simple teló de fons. Ben al contrari, emergeix amb força pròpia, empetiteix els actors humans, el seu passat es projecta en la mentalitat que manifesten i anticipa un vertigen que és el del futur que se somia i s'albira —que el lector ja coneix. Aquesta plana d'Urgell es guanya el dret propi a ser paisatge literari homologable a la plana de Vic de Verdaguer, l'Empordà de Pla, la Barcelona de Rodoreda, la Mequinensa de Moncada, l'Ebre de Sebastià Juan Arbó o el Pallars de Coll o de Barbal. La prova és que els temes, problemes, circumstàncies que veiem a *Sarcènit* han esdevingut un *tópos*, una referència comuna que amb els anys veiem aparèixer en obres com *Els llops*, de Francesc Puigpelat, *El clot de l'aigua*, de Francesc Pascual, *Urgell. La febre d'aigua*, de Vicenç Villatoro o *Aigua a les venes*, de Francesc Canosa. No endebades, tota literatura, entre altres coses, construeix els seus referents i llocs comuns per a posteriorment revisitar-los, qüestionar-los, repensar-los i oferir-los als lectors, qualsevulla que sigui la seva llengua o cultura.

A *Sarcènit*, Vila Ricart ens parla d'una història feta pels que no tenen nom i d'unes formes de vida que corren el risc de caure en l'oblit. Confiem, però, que mentre hi haurà lectors que faran seva l'aventura que s'hi explica, es mantindrà viva la veu de la terra de què s'ha nodrit i que el seu autor mai no es va cansar d'enaltir:

Visca l'Urgell!
Visca la Plana!
El tros més bell
de la terra catalana!

Himne del Pla d'Urgell, 1987. Jaume Vila Ricart i Enric Subirós

Eduard Batlle. Desembre de 2025

Nota a l'edició

Amb la finalitat d'ajudar a relluir les virtuts de la novel·la i facilitar-ne la intel·ligibilitat, aquesta edició de *Sarcènit* es pot considerar la versió integral: s'hi ha dut a terme el treball exhaustiu d'edició i de correcció que ja s'hauria d'haver fet en les dues anteriors, les quals contenien nombroses errates. La versió a partir de la qual s'ha treballat és la catalana de 1985 (Laertes), per tal com és la darrera on consta l'expressió de l'autor. A més, s'hi han incorporat, entre claudàtors, els sis extractes complets que la censura va ometre en la primera edició i que Vila Ricart només incorporà en part, i que tan amablement el fill de l'escriptor, Artur Vila, va fer arribar a Eduard Batlle quan preparava l'article «Sarcènit: notes per a una edició crítica» per a la revista *Mascançà*, número 13, de 2022, article que recomanem a qui vulgui conèixer en profunditat les diferències entre les edicions de 1951 i 1985 així com altres detalls en relació a la novel·la i l'autor. Volem, per acabar, agrair al conjunt dels germans Vila les facilitats i la col·laboració que han fet possible aquesta edició.

Sarcènit

Capítol I

Després d'un bon octubre, el temps havia canviat totalment. Aquell dia plogué durant el matí i, a la tarda, els garfis xiuladors del mestral arremeteren contra les últimes fulles dels arbres, arrossegant-les vers els tolls d'aigua agitats amb petites i trèmules ones. La vegetació, vella i descarnada, era sacsejada d'un costat a l'altre com si esquivés xurriacades invisibles, i mentrestant el sol opac buscava repòs a les planúries d'Aragó, a l'altre costat del Segre. Des de la meva cambra contemplava la llum de Sarcènit que, neta per la pluja i polida pel vent, brillava com un estel.

Com més fosquejava, més em creixia el nerviosisme. Tenia el front ardorós i em feia mal el crani. Temorós que si esperava més temps em guanyaria el neguit que s'anava apoderant de mi, vaig abrigar-me convenientment i em vaig disposar a sortir. El pare s'havia retirat a la seva habitació i el servei de la casa gaudia de les primeres espurnes del foc, asseguts a l'entorn de la claror, amb la porta de la cuina tancada.

Quan passava per davant de la cambra del pare, la febre m'estengué sobre la pell una xarxa de tremolina. Estava segur que ell romania plantat al costat de la finestra mirant com la figura de Sarcènit anava enterrant-se en la mar negra de la nit. Tal vegada tindria els finestrons oberts, amb les grenyes del seu pèl revoltes i els pulmons gelats, però sens dubte ell sotjava l'ombra i la llum d'aquell casalot.

La catifa d'hivern, que precisament aquell dia s'havia estès pel pasadís i les escales, absorbia com una esponja el soroll de les meves botes. Vaig sortir per la porta que serveix d'accés al jardí.

Després de creuar la reixa, vaig travessar el carrer evitant els tolls. Era un carrer exterior il·luminat per un sol fanal. Al capdavant la foscor era completa. Com ho havia planejat i perquè ningú no pogués veure'm, vaig deixar el camí de Vallverd i vaig enfil·lar una senda que coneixia, el final de la qual sortia sobre l'escanyolida i llargaruda vall del Corb. Molt pitjor resultà travessar el coscoll dels canyars, salzes, joncs i espadanyes que passar a l'altre costat, no menys embrollat d'heures salvatges.

Cada vegada més excitat, vaig caminar apressat, recte vers la llum que cada cop era més brillant i més allargada. Quan, fatigat, vaig adonar-me que tenia les botes cobertes de fang, ja em trobava a deu passos de l'edifici. Els meus ulls van escodrinyar en les tenebres l'entorn d'aquella mansió, però era tan intensa la foscor que formava un bloc opac. Solament una finestra llençava un fil tallant de llum. Vaig continuar cap a la dreta, vers el costat que tancava la làmina de claror, i a l'arribar-hi al costat es va apagar creuat el badall per una ombra que semblava que em queia al damunt. No tenia por, però el meu cos feble acusava greument les emocions.

Vaig prosseguir buscant l'entrada fins que, per fi, vaig trobar una porta. Les mans tremoloses buscaven la picaporta, que era un rodell enorme de ferro. No estic segur si va ser pel pes o pel ressò sinistre que la meva pertorbació pressentia, que per dues vegades vaig desistir d'alçar-lo. A la tercera, caigué tan pesadament que el cop va ressonar com un tro. Amb el mocador vaig eixugar la suor que em banyava el front al mateix temps que observava enfurismat com a poc a poc un pànic absurd s'apoderava de mi.

Els meus ulls miraven desorbitats a dreta i esquerra esperant el toc d'una sinistra visió i, en un segon, em passaren pel pensament les moltes històries abracadabrants que sabia de Sarcènit. Al cap d'una estona, em va semblar sentir el grinyol d'unes frontisses alhora que notava un braç que em passava per l'espatlla i m'acompanyava fins a l'interior.

En estat inconscient sentia una angoixa mortal mentre lluitava per oblidar aquella situació. Vaig sentir a la boca el regust d'un beuratge d'una dolçor cremant. Em semblava com si una brasa em baixés per l'esòfag i m'irradiés foc a tot el cos. Recuperat de sobte, vaig obrir les parpelles i em va astorar el que veia: estava en una habitació rectangular de llargues dimensions. Em va cridar extraordinàriament l'atenció un canelobre col·locat damunt d'una taula de fusta, que projectava una llum tremolenca del color del panís. Jo estava estès damunt d'un sofà. A la meua dreta cremava el foc en una xemeneia amb muntants de marbre negre. A la paret oposada penjava un crucifix, al qual el temps havia arrencat l'esmalt. Uns retrats emmarcats en or vell completaven l'adornament de les superfícies.

Al meu costat hi havia un home agenollat. A contrallum li vaig veure, en el perfil, el moviment dels llavis i sovint la sortida nou del coll que pujava i baixava penosament, com si ajudés la gargamella a empassar-se un líquid amarg.

Jo em sentia bé en aquell estat de repòs. El vell s'alçà i s'atansà. Em va agafar les mans entre les seves i em cridà, baixet, com si temés el meu deixondir:

—Noi!

—On soc? —vaig preguntar al temps que intentava incorporar-me.

—Ets en un bon lloc —em va tranquil·litzar empenyent-me suauement les espatlles cap a l'anterior posició.

—No et moguis —proseguí—. No tindràs força per servir-te.

L'home, que, sense deixar d'observar-me, s'havia assegut enfront de la claror, s'atansà per dir-me:

—Veig que ets una mica tossut, però si estàs bé, pots estar segur que me n'alegro tant com tu.

Em va ajudar a sostenir-me i m'acompanyà fins a una butaca polsosa que havia instal·lat al costat del foc, i va seure enfront meu en una cadira de fusta amb incrustacions de cuir. Cara a cara vaig poder observar millor aquell semblant. Tot seguit vaig veure que aquell home era més vell del que em suposava al principi, i que podia ser de noranta o més anys. A pesar de tot conservava molt cabell; cabell blanquíssim

que els anys començaven a tenyir de color de vori vell. Però el més rellevant d'aquell rostre llarg i demacrat eren els ulls. Uns ulls que brillaven en una concavitat profunda, com l'aigua quieta del fons d'un pou. Ulls i pupil·les extraordinàriament negres. En ambdós costats, tres secs profunds de potes de gall i, al dessota, les bosses, que parlaven encara de la seva antiga vitalitat. Els ossos dels pòmuls quedaven marcats davall de la seda fina de la pell i la resta de la cara era un plec de petites arrugues. Vestia pantalons i gipó d'un vellut de color vermellós i camisa blanca.

—Per fi has satisfet la curiositat. Saps com reaccionarà el teu pare quan se n'assabenti?

—Ho suposo.

Després d'aquestes paraules va seguir un llarg silenci. El vent mossegava els vidres. Però el que ens travava la llengua no era el vent, sinó la visió del meu pare, la imatge del qual voletejava com un muricet entre nosaltres.

—Quant anys tens? —va inquirir al final.

—N'he complert quinze.

—No ho sembla.

—Ja ho sé. Sempre estic malalt.

Ara va ser ell qui durant una bona estona em va escodrinyar de cap a peus.

—Bé, bé —va dir torçant novament la conversació—, el fet és que ets aquí i suposo que no t'estranyarà que et pregunti el perquè has vingut.

Havia arribat el moment que jo devia pronunciar les paraules que feia temps tenia preparades. Però després de les violentes emocions que acabava d'experimentar, el meu cervell no estava disposat a cap esforç. Tanmateix calia donar una explicació. Calia parlar-li amb el cor obert, per dolorós que em resultés.

—Vostè, senyor —vaig dir-li—, tal vegada ignori el que ha estat i és aquest Sarcènit per a mi. Sàpiga que des que va obrir-se al món el llibre de la meva vida pesa a la primera pàgina una paraula: Sarcènit. «Sarcènit, la casa dels espectres. Sarcènit, la tomba d'un mort en vida. No vagis a Sarcènit! No demanis a ningú per Sarcènit! No miris Sarcènit!»